

PRÁVO ŽÍT V PŘÍZNIVÉM ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ JAKO NOVÁ SOUČÁST OCHRANY OSOBNOSTI*

HANA MÜLLEROVÁ

Abstract: **Right to Live in a Favourable Environment as a New Personality Right**

The paper concentrates on subsuming of the right to live in a favourable environment explicitly into personality rights in the new Czech Civil Code of 2012 and its prospective benefits for the protection of the environment. The author describes general features and preconditions of exercising personality rights and considers how to apply them on the sphere of the environment that is specific in numerous regards. She examines also the possible relation of this personality right to the regulation of private nuisances and its linkage to the constitutional right to a favourable environment under Art. 35 of the Czech Charter of Fundamental Rights and Freedoms.

Keywords: personality rights, right to environment, private nuisance

Klíčová slova: ochrana osobnosti, právo na životní prostředí, sousedské imise

DOI: 10.14712/23366478.2017.12

ÚVODEM

Logickým impulsem pro otázku, zda lze přispívat k ochraně životního prostředí pomocí osobnostních práv, je výslovné zařazení „práva člověka žít v příznivém životním prostředí“ mezi osobnostní práva demonstrativně vypočtená v § 81 odst. 2 nového občanského zákoníku (OZ). Uvedení práva žít v příznivém životním prostředí mezi osobnostními právy je oproti občanskému zákoníku z r. 1964 novinkou, a vedle otázky po využitelnosti tohoto práva ve prospěch ochrany životního prostředí evokuje rovněž otázku po vztahu tohoto soukromoprávního nástroje vůči základnímu ústavnímu „právu každého na příznivé životní prostředí“, jak je garantováno v čl. 35 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Asi není třeba zastírat, že právníci oboru práva životního prostředí vítají každou novou legislativní oporu či nástroj, který dává větší možnosti ochrany životního prostředí. Tato stať se snaží hledat odpověď na otázku, zda

* Tato stať byla zpracována s podporou grantového projektu GA ČR č. 14-32244S s názvem „Lidské právo na příznivé životní prostředí ve vnitrostátním měřítku: rozvinutá teorie, chudá praxe?“. Za cenné připomínky, které přispěly k rozvinutí úvah novými směry a zásadně ovlivnily i formulování závěrů stati, upřímně děkuji Mgr. Vojtěchu Vomáčkovi, Ph.D.

osobnostní právo člověka žít v příznivém životním prostředí může být takovým novým prostředkem posilujícím ochranu životního prostředí.

Vysvětlení, proč a s jakou myšlenkou bylo do ustanovení o ochraně osobnosti přidáno právo člověka žít v příznivém životním prostředí, v důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku nenalezneme. Ani dosavadní literatura se bohužel této nové složce osobnostního práva příliš nevěnuje.¹ Při výkladu tohoto práva tedy převážně není z čeho vycházet; následující text nabízí spíše několik úvah k této otázce, založených na zkoumání významu osobnostního práva obecně a ochrany jeho tradičních součástí, které jsou již poměrně detailně komentovány, a na následné snaze výsledky tohoto zkoumání obecných otázek ochrany osobnosti aplikovat na koncept práva člověka žít v příznivém životním prostředí. Proto první část textu shrnuje na základě dostupné literatury již popsané rysy osobnostních práv obecně, zatímco druhá část je ryze úvahová a nabízí možné výkladové přístupy ke konceptu práva žít v příznivém životním prostředí.

OSOBNOSTNÍ PRÁVA V OZ

Uvádí se, že smyslem zákonné úpravy ochrany osobnosti je zabezpečit respektování osobnosti člověka a jeho všestranný svobodný rozvoj, přičemž jde ve své podstatě o rozvedení a konkretizaci řady základních práv zakotvených v Listině. Komentář přitom nabádá k důraznému rozlišování pojmů osoba (člověk) a osobnost. **Osoba** je subjektem soukromých práv, zatímco jeho **osobnost** je předmětem soukromoprávní ochrany. Člověk je po celou dobu svého života přirozeně a neodlučitelně spjat se svou osobností, a tudíž i s absolutním subjektivním osobnostním právem. Ochrana osobnosti člověka za zákonem stanovených podmínek vzniká ještě před narozením člověka a v omezeném rozsahu přetrvává i po jeho smrti. Z podstaty tohoto sepětí fyzické osoby s její osobností vyplývá, že stát člověku jeho osobnost nedává a nedává mu ani právo na ni, ale pouze ji chrání a stanoví způsob jejího výkonu a uplatňování v soukromém styku.²

POJEM OSOBNOST ČLOVĚKA

Osobnost člověka jako předmět soukromých práv v tomto smyslu zahrnuje vše, čím se člověk projevuje navenek ve vztahu ke svému okolí, a to po stránce fyzické, duchovní i duševní.³ Pojem osobnost v kontextu s právy osobnosti odkazuje na souhrn jak vlastností „všelidských“, tedy obecných a podobných u všech lidí, tak vlastností zcela individuálních, neopakovatelných a jedinečných. Osobnost člověka je proto v kontextu práv osobnosti třeba vnímat právě vždy v její ucelenosti a nedělitelnosti.⁴

¹ Například srov. šestiřádkový text podkapitoly XXVII. Právo na příznivé životní prostředí – TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. In LAVICKÝ, Petr a kol.: *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, s. 446. Dostupné z: www.beck-online.cz.

² *Ibid.*, s. 395.

³ *Ibid.*, s. 389 a násl.

⁴ *Ibid.*, s. 396.

Fyzickými složkami osobnosti člověka jsou například úroveň jeho zdraví, zvláštnosti vyplývající z jeho individuálního vzhledu a stavby těla, příslušnosti k mužské nebo ženské populaci, konkrétní lidské rase apod. Aspekty duchovní a duševní jsou velmi rozmanité a jen těžko uchopitelné právem, přesto však tvoří nedílnou součást osobnosti. Uvádí se například, že osobnost lze charakterizovat jako subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštnostech. Z hlediska psychologie je osobnost vyvíjející se celek, systém duševních (ale nepochybně i duchovních) vlastností a tendencí jednotlivce, charakterových rysů, schopností, temperamentu, postojů, potřeb a zájmů, vzdělání, náboženského a kulturního zaměření. Charakter, zájmy a sklony člověka se vytvářejí v procesu individuálního vývoje vlivem výchovy, výuky a společenského prostředí vůbec, přičemž aktivita subjektu „sebetvoření člověka“ v průběhu vývoje roste. Podstatou osobnosti jsou její vztahy k vnímané skutečnosti, k druhým lidem, ke společenským hodnotám, k aktuálnímu stavu společensko-politického prostředí atp. Tyto vztahy se projevují ve styku s lidmi, v jednání a chování člověka, jeho uměleckými výtvoři apod.⁵ Každá osobnost je tak „produktem své doby a jejích podmínek“, ale zároveň dobu a její podmínky přetváří a dotváří – včetně podmínek svého okolí, tedy i životního prostředí.

ZAKOTVENÍ OCHRANY OSOBNOSTI V OZ

Ochrana osobnostních práv je založena v OZ v ustanovení § 81 a násl. První odstavec § 81 vymezuje podstatu soukromoprávní ochrany osobnosti (jde o tzv. generální klauzuli), zatímco odstavec druhý uvádí demonstrativním výčtem typické složky a projevy osobnosti. Všeobecné osobnostní právo resp. osobnostní práva⁶ zahrnují zejména (ne však pouze) tyto složky: právo na život a zdraví, lidskou důstojnost, vážnost a čest, soukromí a projevy osobní povahy, právo žít v příznivém životním prostředí. Všechny složky osobnostního práva se ve svém souhrnu označují jako absolutní subjektivní soukromé právo osobní (nemajetkové) povahy. Je možno zaznamenat, že OZ hovoří o právech „člověka“, což vyplývá z jeho opětovného příklonu k přirozenoprávnímu pojetí základu osobnostních práv v jejich nezadatelné a nezrušitelné povaze po přijetí Listiny základních práv a svobod v r. 1991.⁷ Ochrana osobnostních práv v občanském zákoníku je doplněna zvláštní právní úpravou, většinou kombinující prvky soukromoprávní a veřejnoprávní, co se týče některých specifických osobnostních práv. Jde např. o tiskový zákon, zákon o provozování rozhlasového a televizního

⁵ Ibid., s. 395.

⁶ Názory civilistů se liší v otázce, zda existuje pouze jediné (jednotné) všeobecné osobnostní právo, jehož předmět tvoří osobnost jako celek v její fyzické a morální jednotě a v jehož rámci existují dílčí složky (monistické pojetí), anebo zda existuje soustava jednotlivých osobnostních práv (pluralitní pojetí). Viz KNAP, K. – ŠVESTKA, J. – JEHLIČKA, O. – PAVLÍK, P. – PLECITÝ, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 59. K témuž problému s vysvětlením, že nový občanský zákoník upravuje ochranu osobnosti člověka jako jednotné absolutní právo, v jehož rámci existují dílčí práva zabezpečující občanskoprávní ochranu jednotlivých hodnot (stránek) osobnosti člověka jako neoddělitelných součástí celkové fyzické a psychicko-morální integrity osobnost viz TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 407. Z hlediska této statě však tuto otázku nepovažuji za důležitou a používám obojí vyjádření, v jednotném či množném čísle.

⁷ TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 389.

vysílání, antidiskriminační zákon, autorský zákon, zákon o ochraně osobních údajů, zákon o zdravotních službách ad.

Je třeba zdůraznit, že osobnostní práva podle soukromoprávní úpravy doléhají pouze na ty složky osobnostního práva, v nichž mají subjekty při nakládání s osobností člověka **rovné postavení**. Vedle toho mohou existovat osobnostní práva, v nichž nositel je podřízen státu jako nadřízenému subjektu, a taková pak podléhají veřejnoprávní úpravě (např. politická osobnostní práva).⁸

Absolutní osobnostní právo vzniká *ex lege*, působí *erga omnes* a je nezczizitelné a nepřevoditelné na jiného. Absolutního osobnostního práva se osoba nemůže vzdát (smlouvou, prohlášením ani jiným právním úkonem). To znamená, že toto subjektivní právo nemůže z vlastní vůle člověka zaniknout. Osoba však není povinna své právo vykonávat.

Osobnostní právo (resp. každé dílčí oprávnění) obsahově zahrnuje pozitivní a negativní složku, byť u různých práv mohou být obě složky v různém poměru (u některých práv má pozitivní složka menší význam).⁹ **Pozitivní složka** znamená oprávnění právo užívat a disponovat jím. **Negativní složka** je oprávnění vzepřít se neoprávněnému zásahu ze strany jiného subjektu s rovným právním postavením.

DOTČENÍ OSOBNOSTI JAKO SOUKROMOPRÁVNÍ DELIKT

§ 82 odst. 1 OZ stanoví, že člověk, jehož osobnost byla dotčena, má právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Náhrady nemajetkové újmy se pak může člověk domáhat podle § 2951 OZ: Nemajetková újma se odčiní přiměřeným zadostiučiněním. Zadostiučinění musí být poskytnuto v penězích, nezajistí-li jeho jiný způsob skutečné a dostatečně účinné odčinění způsobené újmy. To znamená, že primárním způsobem náhrady nemajetkové újmy je morální satisfakce, a teprve není-li to dostatečné, nastupuje zadostiučinění v penězích.

OBJEKT A OBJEKTIVNÍ STRÁNKA DELIKTU

Neoprávněný zásah do osobnostního práva je **soukromoprávním deliktem**. Soukromoprávní delikt dotčení osobnosti člověka může nastat jak porušením osobnostního práva (tj. došlo k zásahu), tak i jen pouhým ohrožením (příprava zásahu, který reálně hrozí). Zásah může spočívat v jednání aktivním či pasivním (opomenutí). K tomu, aby určitý skutek bylo možno kvalifikovat jako dotčení osobnosti člověka, musí být naplněny kumulativně znaky

- protiprávnosti (neoprávněnosti) zásahu,
- objektivní způsobivosti zásahu ohrozit nebo porušit osobnostní právo člověka, a to účelem, obsahem nebo formou zásahu, a

⁸ KNAP, K. et al.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. Op. cit., s. 62.

⁹ *Ibid.*, s. 94.

– příčinné souvislosti mezi neoprávněným zásahem a ohrožením nebo porušením osobnostního práva.¹⁰

Je třeba říci, že čeští komentátoři se pojmu **protiprávnosti** zásahu u ochrany osobnostních práv bohužel příliš detailně nevěnují. V komentářích k novému občanskému zákoníku se shodně uvádí, že neoprávněný zásah je takový zásah do osobnosti fyzické osoby, který je v rozporu s objektivním právem, tj. s právním řádem.¹¹ Maximálně se dozvíme, že „[p]odmínka protiprávnosti (*reprobace*) jednání tvoří objektivní kategorii představující záporné hodnocení jednání ve vztahu k zásahu do osobnosti člověka, u kterého nastává rozpor s objektivním právem na ochranu osobnosti stanoveným v nejobecnější rovině v ustanovení § 81 ObčZ, které má povahu generální klauzule ochrany osobnosti, popř. v dalších ustanoveních občanského zákoníku, která stanoví zvláštní úpravu ve vztahu k ochraně některých stránek osobnosti“.¹²

Výklad protiprávnosti je však nutně komplikovanější – nauka zejména rozlišuje, zda se rozpor s právem vyžaduje u jednání škůdce nebo u následku jednání, a zabývá se otázkou, rozpor s čím přesně protiprávnost zakládá – zda pouze s právní povinností, založenou ustanovením platného práva (úzké pojetí), nebo i se smlouvou, dobrými mravy apod. Pro aplikování obecné úpravy na oblast ochrany životního prostředí je velmi důležité, jak protiprávnost skutku vyložit a zda lze využít širší (volnější) optiku, než chápat protiprávnost (jedině) jako porušení některé v platném právu zakotvené právní povinnosti – takové úzké pojetí by nás totiž vedlo k omezení protiprávnosti v případech ochrany životního prostředí pouze k soustředění se na environmentální standardy a jejich překročení. Proto je důležité doplnit, že v evropských státech existuje několikero pojetí protiprávnosti jako jednoho ze základních znaků deliktu. Například podle rakouského práva protiprávnost zakládá: a) porušení konkrétního pravidla stanoveného v platném právním předpise; b) porušení chráněného zájmu; c) jednání v rozporu s dobrými mravy.¹³ Podle německého práva je protiprávním jednáním porušení určitého zákonem chráněného statku (*Rechtsgut*), přičemž seznam těchto chráněných statků zákonodárce dává buď přímo v občanském zákoníku nebo cestou zvláštních zákonů směřujících k ochraně konkrétních práv, zájmů a hodnot (*Schutzgesetze*). Podle belgické nauky je protiprávním jednáním na jedné straně porušení jakékoli zvláštní kogentní normy ukládající určité chování a na druhé straně porušení obecného pravidla „náležitěho standardu péče a opatrnosti“, přičemž posouzení druhého předpokládá hodnocení škůdceva počínání v konkrétní situaci v porovnání s jednáním rozumně uvažující osoby

¹⁰ DOLEŽAL, T. – DOLEŽAL, A.: Komentář k § 82 OZ. In MELZER, F. – TÉGL, P. a kol.: *Občanský zákoník: Velký komentář, § 1–117 Svazek I. Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013, s. 526–527.

¹¹ TŮMA, P.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 470; DOLEŽAL, T. – DOLEŽAL, A.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 527; PAVLÍK, P.: Komentář k § 82. In ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 317. Shodně KNAP, K. et al.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. Op. cit., s. 153.

¹² TŮMA, P.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 471.

¹³ Za jednání v rozporu s dobrými mravy by mohlo být považováno např. porušení základních hodnot právního řádu, jednání ve zřetelném rozporu s obecnými představami o hodnotách, jednání jen za účelem poškození druhého nebo jednání škůdce, který sleduje zcela zjevně méně závažné zájmy, než jsou zájmy poškozeného. Viz ELISCHER, D.: *Protiprávnost a škoda jako předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu – česká úprava ve světle evropských deliktních trendů*. Dizertační práce. Praha: Právnická fakulta UK, 2009, s. 33. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/10892/>.

za stejných okolností. Podle italského práva je škoda protiprávní, vznikla-li na právně významném a chráněném zájmu a jednání k ní vedoucí není ospravedlnitelné žádnou okolností vylučující protiprávnost.¹⁴

Z uvedených příkladů je patrné, že „protiprávnost“ je zde pojímána jako stav přičítící se objektivnímu právu, ovšem široce chápanému, nikoli tedy pouze jako porušení konkrétní právní povinnosti uložené platným právem. Jak je tomu tedy v českém právu? Uvádí se, že v českém deliktním systému je protiprávnost bytostně spjata s porušením právní povinnosti, přičemž porušená právní povinnost je a) stanovena přímo zákonem nebo jiným právním předpisem objektivního práva; b) vyplývá ze smluvního vztahu; c) spočívá v nezachování určitého obecného standardu chování, jehož by rozumná osoba měla v dané situaci dbát.¹⁵ Největší potíže samozřejmě vyvolává třetí kategorie, která je spojena především s povinností *neminem laedere*, tj. principem generální prevence ve smyslu předcházení škodám (srov. § 2900 OZ, resp. § 415 občanského zákoníku z r. 1964). Protiprávnost může být na jejím základě založena tehdy, pokud neexistuje žádná právní úprava, která by v konkrétním případě dopadala přímo na skutkovou podstatu jednání, na jehož protiprávnost se usuzuje.¹⁶ Ve světle uvedených zahraničních právních úprav může ovšem tato generální prevenční povinnost plnit úlohu tam zmíněného dopadu protiprávnosti i mimo kategorii porušení právem uložené povinnosti, ať ji nazveme náležitým standardem péče a opatrnosti nebo jinak. V tomto smyslu může tento princip plnit úlohu flexibilní normy, která má své nezastupitelné místo za stavu, kdy protiprávnost je hledána v porušení právní povinnosti, a ta není na první pohled zřejmá (v oblasti ochrany životního prostředí např. neexistuje příslušný environmentální standard).

Protiprávnost zásahu může být za určitých okolností vyloučena, například díky svolení poškozeného, dovolení zákonem (většinou jde o konkrétní důvody stanovené zákonem z důvodu veřejného zájmu), plnění právní povinnosti, výkonu jiného subjektivního práva (do této kategorie spadá i svépomoc, nutná obrana a krajní nouze). Udělení svolení se zásahem do osobnosti je vyloučeno pouze tehdy, zakazuje-li to zákon, což je případ některých svolení (souhlasů) se zásahem do integrity osoby. U některých stránek osobnosti je nicméně udělení svolení povahově vyloučeno.¹⁷

Pojmovým znakem deliktu neoprávněného zásahu do osobnostních práv **není způsobení újmy**, byť ve většině případů újma, a to zejména nemajetková (např. na zdraví, důstojnosti, svobodě apod.) vznikne. Dotčený se může domáhat její náhrady.¹⁸

Objektivní způsobilost zásahu ohrozit nebo porušit osobnostní právo člověka znamená schopnost zásahu založit vztah mezi jednáním a následkem v podobě příčinné souvislosti. To znamená, že je třeba zkoumat zejména takové znaky jako intenzitu, charakter jednání, povahu obvyklých následků určitého jednání vs. znaky posuzovaného jednání apod.

¹⁴ Ibid., s. 42–43, 45 a 48.

¹⁵ Ibid., s. 66.

¹⁶ Ibid., s. 67.

¹⁷ TŮMA, P.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 471.

¹⁸ Ibid., s. 534.

České pojetí ochrany osobnosti se drží teze, že subjektem ochrany osobnosti jsou **pouze fyzické osoby**, tzn. pouze jejich osobnost může být pomocí této úpravy chráněna.¹⁹ Právnícké osoby ani jiné kolektivy nebo uskupení apod. nemohou být nositeli osobnostního práva.²⁰ Tato teze se nicméně v současné době a z širšího pohledu zdá být již minimálně zpochybnitelná a jsou rozvíjeny teorie, že striktní omezování ochrany osobnosti pouze na fyzické osoby, tak jak tomu bylo původně, již není namístě. V některých právních řádech se uznává rovnost právního postavení fyzických a právníckých osob ve všech aspektech, kde je to z povahy věci myslitelné.²¹

Podle u nás převažujícího pojetí jsou ovšem všechny nároky vyplývající z práva na ochranu osobnosti vázány výlučně na konkrétního člověka – fyzickou osobu, postiženou zásahem do osobnostních práv, a z toho důvodu jsou nepostupitelné, nepřecházejí na právní nástupce a smrtí člověka zanikají, neboť zaniká i osobnostní právo samo.²² Z toho, že osobnostní právo je neoddělitelné od osoby člověka, vyplývá zavedené pojetí, že se jeho ochrany nemůže před soudem úspěšně domáhat nikdo jiný než sama dotčená fyzická osoba.²³ Jedině ta je tedy osobou **aktivně věcně legitimovanou** k ochraně osobnosti. Povaha zvláštních osobnostních nároků nepřipouští žádnou obecnou možnost jejich převodu či přechodu na jiné osoby.

Původcem neoprávněného zásahu do osobnostního práva člověka může být jiný člověk i právnícká osoba.²⁴ V případě, že je jedním skutkem (zásahem) zasaženo více lidí, může se svých nároků vyplývajících z práva na ochranu osobnosti domáhat kterákoli z dotčených osob. Rovněž v případě mnohosti subjektů na straně původců zásahu odpovídá každý z původců samostatně.²⁵

Odpovědnost za neoprávněný zásah do osobnostního práva je odpovědností objektivní, tj. bez ohledu na zavinění, a nelze se jí zprostit. Pouze v případě, že je tímto deliktem způsobena újma, je odpovědnost za újmu (materiální i nemateriální) vázána na zavinění.²⁶

¹⁹ Srov. výlučné užívání pojmu „člověk“ (nikoli „osoba“) v ustanoveních o ochraně osobnosti, jakož i systematické zařazení ustanovení § 81 do oddílu „Osobnost člověka“, který je součástí dílu „Fyzické osoby“.

²⁰ KNAPP, K. et al.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. Op. cit., s. 73. Občanský zákoník sice stanoví předmětově obdobnou ochranu některých složek právníckých osob (náзву, pověstí a soukromí právnícké osoby – viz § 135 OZ), avšak nejedná se o předměty práva přirozeného, nýbrž o ochranu udělenou v souvislosti s přiznáním (fikcí) právní existence právníckých osob a jejich fiktivní právní osobnosti. Srov. TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 397.

²¹ Srov. např. znění § 26 ABGB věta druhá: „*Im Verhältnisse gegen Andere genießen erlaubte Gesellschaften in der Regel gleiche Rechte mit den einzelnen Personen*“ a tezi, že rakouská nauka i judikatura uznává, že právníckým osobám též náleží práva vyplývající z ochrany osobnosti (např. HANDLER, M.: *Haben juristische Personen Persönlichkeitsrechte?* In *Personen. Ein Interdisziplinärer Dialog*. Beiträge der Österreichischen Ludwig Wittgenstein Gesellschaft, 2002. Dostupné z: http://www.alws.at/images/preproceedings/preproceedings_2002.pdf#page=80).

²² DOLEŽAL, T. – DOLEŽAL, A.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 533.

²³ KNAPP, K. et al.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. Op. cit., s. 80.

²⁴ TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 484.

²⁵ DOLEŽAL, T. – DOLEŽAL, A.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 532.

²⁶ TŮMA, P.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 526–527.

Rozlišují se dvě základní skupiny prostředků ochrany osobnostních práv. První skupinou prostředků ochrany jsou ty, které slouží obecně k ochraně jakýchkoli subjektivních práv upravených OZ. Jde o svépomoc (§ 14 OZ) a domáhání se soudní ochrany v rámci předběžného řízení, prostřednictvím předběžného opatření, nebo prostřednictvím žaloby jiné než žaloby vyplývající z § 82 OZ, tj. žaloby na náhradu újmy nebo žaloby určovací. Žalobou na náhradu újmy se lze domáhat náhrady újmy, pokud nastala v souvislosti se zásahem do osobnostního práva. Žaloba určovací směřuje k určení, zda určitým skutkem bylo ohroženo nebo porušeno osobnostní právo dotčeného člověka; podmínkou je právní zájem žalobce na tomto určení.²⁷

Druhou skupinu prostředků ochrany tvoří prostředky specificky konstruované pro domáhání se ochrany osobnosti; obě mají základ přímo v § 82. Ten v odst. 1 stanoví, že člověk, jehož osobnost byla dotčena, má právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Jde tedy o žalobu negatorní (zápůrčí) a žalobu restituční (odstraňovací).

Negatorní žalobou se lze domáhat zastavení neoprávněného zásahu do osobnostního práva. Podmínkou pro negatorní žalobu je, aby zásah v době jejího uplatnění trval či pokračoval nebo hrozilo reálné riziko jeho opakování. Podstatné je, že **důkazní břemeno nese žalobce**, a to o všech skutečnostech nezbytných pro úspěšné uplatnění zdržovacího nároku (včetně prokázání příčinné souvislosti). Nese též povinnost tvrzení a břemeno tvrzení.²⁸ Žalobní návrh musí být zcela určitý (tj. nemůže být omezen pouze na vyslovení obecného zákazu zasahovat do práva osobnosti člověka); dále žalobní návrh nesmí přesahovat cíl ochrany osobnosti (tj. nesmí být nadměrně zabraňující – jako příklad se uvádí požadavek žalobce, aby se vydavatel novin zdržel nejen zveřejnění dalšího pokračování článku, který o něm uvedl difamující informaci, ale aby se zdržel vydávání těchto novin vůbec).²⁹ Touto žalobou je možno požadovat pouze, aby se rušitel zdržel určitého jednání (nebo aby mu pokračování zásahu bylo zakázáno), tj. vždy pouze negativně vymezit činnost rušitele. Nelze se však domáhat, aby rušitel provedl určité pozitivní jednání, které by zabránilo dalšímu trvání nebo pokračování zásahu.³⁰

Žaloba restituční směřuje k odstranění závadného stavu vzniklého zásahem do osobnostního práva. Cílem žalobního návrhu je obnovení právního stavu, který zde byl, než zásah do osobnostního práva člověka nastal. Předpokladem podání této žaloby je, že následky zásahu ještě trvají (mohou trvat i poté, co neoprávněný zásah sám již skončil) a současně že následky neoprávněného zásahu lze reálně odstranit. Odstranění protiprávního stavu se děje zásadně na náklady rušitele. Od soukromoprávního nároku na odstranění závadného stavu je nutné odlišovat více či méně obdobné instituty práva veřejného, zejm. práva trestního (např. trest propadnutí věci), práva celního či práva

²⁷ DOLEŽAL, T. – DOLEŽAL, A.: Komentář k § 82 OZ. Op. cit., s. 533.

²⁸ Ibid., s. 535.

²⁹ Ibid., s. 535.

³⁰ Ibid., s. 536.

spotřebitelského,³¹ ale i práva životního prostředí.³² Oba dva nároky – negatorní i restituční lze uplatnit jak každý samostatně, tak společně vedle sebe (kumulativně).

Podle § 9 odst. 1 OSŘ jsou ve sporech vyplývajících z práva na ochranu jména a osobnosti člověka příslušné okresní soudy (do konce r. 2013 to byly krajské soudy). Po vyčerpání řádných opravných prostředků se člověk, jenž se domnívá, že zásahem orgánů veřejné moci bylo zároveň porušeno jeho ústavně zaručené základní právo nebo svoboda, může domáhat ochrany i cestou ústavní stížnosti podané ÚS. Lze se rovněž obrátit se stížností na ESLP.

PRÁVO ČLOVĚKA ŽÍT V PŘÍZNIVÉM ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ JAKO OSOBNOSTNÍ PRÁVO

V první části tohoto pojednání jsem předestřela základní rámec osobnostních práv a jejich ochrany podle OZ. Nyní chci uvažovat o možnosti vztažení jednotlivých obecných poznatků na koncept práva člověka žít v příznivém životním prostředí a na jeho ochranu. Je tedy třeba se zamýšlet nad tím, co je podstatou osobnostního práva vztaženého ke kvalitě životního prostředí (neboli kde hledat spojení mezi lidskou osobností a životním prostředím), jaké je místo tohoto práva mezi ostatními osobnostními právy, jaký je jeho obsah, kdo se ho může domáhat a jakými prostředky. Je namístě zvažovat též souvislost ochrany tohoto osobnostního práva s ochranou před tzv. privilegiovanými imisemi a konečně též vztah osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí a ústavního práva na příznivé životní prostředí.

OBSAH PRÁVA ŽÍT V PŘÍZNIVÉM ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ

Jeden z komentářů k § 81 OZ konstatuje, že vnější prostředí, ve kterém člověk žije, netvoří součást jeho osobnosti, nýbrž tvoří její okolí, avšak životní prostředí je do osobnostních práv vsazeno proto, že může být prostředkem zásahu do integrity člověka, popř. do jeho soukromí.³³

Je zřejmé, že smysl osobnostního práva ve vztahu ke kvalitě životního prostředí je třeba hledat v **oblasti interakce člověka s životním prostředím**. Domnívám se, že tuto interakci je třeba vidět jako obousměrnou – člověk působí svou činností na životní prostředí, přetváří je, a zároveň je nedílnou součástí životního prostředí, je součástí vztahů a procesů globálního ekosystému, které ovlivňují jeho život. Osobnostní právo člověka žít v příznivém životním prostředí ovšem nemůže zahrnovat veškeré interakce mezi člověkem a životním prostředím, je třeba ho zúžit právě z důvodu „osobnostního charakteru“ tohoto práva, v návaznosti na chápání pojmu osobnost člověka, jak bylo vyloženo výše.

Fyzické složky osobnosti, zejména život a zdraví, mohou být ohroženy nebo porušeny závažným poškozením životního prostředí. V tom bude pravděpodobně spočívat ta

³¹ TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 475.

³² Srov. např. institut uvedení do původního stavu a opatření k nápravě podle § 86 odst. 1 a 2 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

³³ TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 446.

složka tohoto osobnostního práva, která zdůrazňuje zejména vlastnosti lidských osobností, které jsou všeobecné či u všech lidí podobné (například expozice člověka silné koncentraci konkrétní znečišťující látky způsobí patrně u většiny lidí podobný zdravotní problém). V tomto směru je podle mého názoru třeba chápat komentáře, které dávají osobnostní právo žít v příznivém životním prostředí do úzké souvislosti s právem na život a zdraví, a zdůrazňují, že narušené životní prostředí může být příčinou porušení osobnostního práva v tomto smyslu.

Domnívám se však, že je třeba uvažovat i nad duševními a duchovními aspekty lidské osobnosti a jejich projevováním se v lidském chování, (což ostatně vyjadřuje i slovo „žít“ v označení práva). Ze spojitosti s právem na soukromí a právem „žít život podle svého“ je zřejmé, že součástmi osobnostního práva přirozeně jsou i velmi osobní a zcela nemateriální hodnoty, jak byly uvedeny výše, včetně takových, jako je pocit odpovědnosti za stav přírody ovlivněný lidským chováním, ekologické uvědomění, seberealizace, vkus, osobní preference apod.³⁴ Patrně tedy nelze takové druhy hodnot vyloučit ani jako dílčí aspekty osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí, které dotvářejí jeho celkový obraz (byť je na ně rozhodně nelze omezit). Proto zde vnímám jako důležitou roli lidské individuality a jedinečných rysů lidské osobnosti, které se mohou projevat ve vztahu člověka k životnímu prostředí obecně a k podobě životního prostředí v jeho okolí, v jeho přetváření a péči o ně.

V této souvislosti se domnívám, že důležitý můstek mezi konkrétní osobností a životním prostředím bude patrně tvořit vztah člověka k určité lokalitě (zejm. místu bydliště). Tato osobní vazba k lokalitě a jejímu životnímu prostředí tak může představovat jeden ze základních typů oné vazby, která je potřebná k naplnění „osobnostního“ rozměru daného práva.

Zdá se, že tyto dvě oblasti, které tvoří osobnost člověka, mohou být i vodítkem pro rozlišení osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí na jakési dvě linie. První, která vidí zásah do osobnostního práva převážně v souvislosti s poškozením života či zdraví následkem narušeného životního prostředí, bych označila za **pasivní**. Zásah do osobnostního práva tedy zde směřuje vůči tělesným složkám lidské osobnosti (život, tělesná integrita, zdraví). Některé komentáře ostatně uvádějí, že právo žít v příznivém životním prostředí se považuje za *součást* ochrany duševní a tělesné integrity člověka, neboť život v příznivém (neznečištěném, nepoškozeném) životním prostředí je předpokladem pro zdraví (a v krajních případech i samotný život) člověka.³⁵

Aktivní složka osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí má pak úzkou souvislost s osobnostním právem „žít podle svého“, tj. rozvíjet svou osobnost a realizovat sebe sama podle svého uvážení a své svobodné vůle, které zahrnuje i právo spoluvytvářet prostředí, v němž člověk žije, do podoby, kterou považuje za příznivou; takové právo by pak zahrnovalo i právo pečovat o životní prostředí a využívat k tomu dostupné právní i mimoprávní prostředky.

Zahrnuje-li každé osobnostní právo (resp. každé dílčí oprávnění), jak bylo vyloženo výše, pozitivní složku (užívat) a negativní složku (bránit se zásahům), jaká je podoba

³⁴ KNAP, K. et al.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. Op. cit., s. 130–132.

³⁵ TŮMA, P.: Komentář k § 81 OZ. Op. cit., s. 412.

těchto složek u práva žít v příznivém životním prostředí? **Pozitivní složkou** práva žít v příznivém životním prostředí je např. právo pečovat (i osobně) o životní prostředí ve svém okolí, přetvářet je podle své vůle, vkusu apod., ale podle mého názoru by se sem mělo řadit i právo využívat dostupné právní prostředky k ochraně životního prostředí ve svém okolí.³⁶ Tato složka má tedy blízko k tomu, co jsem výše označila za aktivní linii tohoto osobnostního práva.

Negativní složkou osobnostního práva je oprávnění vzepřít se neoprávněnému zásahu ze strany jiného subjektu. Negativní složka tedy spíše souvisí s pasivní linií tohoto osobnostního práva. Zde je třeba opět zdůraznit, že bránit se lze jediné vůči subjektu **s rovným právním postavením ve vztahu k poškozenému**, a to právními prostředky obecně popsány výše (svépomoc, podání soudní žaloby atd.).

POJEM PŘÍZNIVOSTI

Toto pojetí osobnostního práva poněkud navozuje představu subjektivního přístupu k hodnocení toho, **jaké životní prostředí je „příznivé“**. Z tohoto úhlu pohledu je tedy otázkou, jak vykládat „příznivost“ životního prostředí v rámci osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí: na jednom pólu by bylo přísně objektivní pojetí, blížící se v současnosti stále ještě převažujícímu přístupu k výkladu „příznivosti“ u ústavního práva každého na příznivé životní prostředí, kdy za příznivé se považuje životní prostředí či jeho složka tehdy, pokud nejsou překračovány zákonodárcem stanovené environmentální standardy; na opačném pólu je třeba hledat zcela subjektivní pojetí příznivosti, kdy bychom tvrdili, že hodnota příznivosti závisí na subjektivním vjemu konkrétního člověka. Osobně bych byla pro pojetí, podle něhož měřitelné a standardy vyjádřené hodnoty kvality životního prostředí by měly být objektivním základem či jádrem vyjádření „příznivosti“ životního prostředí, avšak subjektivní přístup by měl být rovněž přítomen jako jakási nadstavba (ve spojení s dalšími vodítky, jako by byla např. dosavadní situace v dané lokalitě), a to u ústavního práva na příznivé životní prostředí minimálně pokud jde o ostatní kvality životního prostředí, jako je estetická hodnota krajiny, krása přírody, způsob péče o ně apod.; u osobnostního práva by pak měl mít podle mého názoru subjektivní přístup ještě poněkud větší prostor při interpretaci, zda došlo k zásahu do něj. Skutkový děj, který by mohl být exemplárním příkladem pro potenciální využití takového subjektivního výkladu příznivosti, nabízí rozsudek Nejvyššího soudu ČR 25 Cdo 2466/2014 – v něm žalovaný pokácel bez souhlasu žalobce 37 jehličnatých stromů, které byly vysazeny na pozemcích původně ve vlastnictví žalobce. Žalobce, stejně jako ostatní „sousedé“, měl patrně ke stromořadí blízký vztah, a jeho pokácení pocíťoval jako újmu. (V daném případě však byla po právní stránce žalobcem využita argumentace ekologickou újmou, která neuspěla.) Samozřejmě nelze

³⁶ Možná by se v této souvislosti hodil dovětek o právu svobodně využívat dostupných právních prostředků k ochraně životního prostředí, aniž by osoba je využívající byla jakýmkoli způsobem za to postihována, například osočována ze záměrného zdržování příslušných povolovacích procesů, očeňována za postranní úmysly apod., a to v souvislosti s obsahem statí Petry Humlíčkové v tomto čísle AUCI 3/2017 o tom, zda využívání procesních práv (k ochraně životního prostředí) může být porušením dobrých mravů. Nemůže být právě takové obviňování z tvrzeného zneužívání procesních práv k ochraně životního prostředí zásahem do osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí?

na druhé straně připustit možnost zcela svévolného přetváření životního prostředí podle ryze subjektivní představy jeho příznivosti, vymykající se zákonné úpravě, s tím, že jde o „výkon“ osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí: výkon osobnostního práva nemůže spočívat v protiprávní činnosti, ale jediné v činnosti právem dovolené.

NOSITELÉ PRÁVA A AKTIVNÍ ŽALOBNÍ LEGITIMACE

Bránit se vůči zásahu do osobnostního práva prostředky k tomu určenými OZ může podle tradičního a zavedeného nazírání, jak vyplývá z výše uvedeného rozboru ochrany osobnostních práv, **pouze dotčená fyzická osoba**, a nikdo jiný. Aktivní žalobní legitimaci nemůže podle tohoto klasického pojetí mít žádná jiná osoba, ani zástupce, a tudíž v oblasti životního prostředí ani ekologický spolek. Domnívám se proto, že za tohoto stavu výkladu by do oblasti ochrany osobnostních práv nebylo možno aplikovat nedávný přelomový závěr Ústavního soudu I. ÚS 59/14³⁷ o tom, že fyzické osoby, pokud se sdruží do spolku, jehož účelem je podle stanov ochrana přírody a krajiny, mohou své právo na příznivé životní prostředí³⁸ realizovat i prostřednictvím tohoto spolku. Pokusila jsem se ale výše ukázat, že teorie o náležení osobnostních práv jen a pouze fyzickým osobám není už v současné době jedinou a všemi jednotně přijímanou teorií a že právnické osoby se mohou domáhat přinejmenším některých složek ochrany osobnosti, které dříve náležely pouze fyzickým osobám. Trendem je spíše rozšiřování práv právnických osob a jejich zrovnoprávňování s osobami fyzickými. Český občanský zákoník, jak se domnívám, neumožňuje uznat právnickou osobu za subjekt osobnostního práva ani extenzivním výkladem (výše zmíněná systematika a využití pojmů). Avšak jako alternativní řešení, jak dosáhnout možnosti právnických osob, v našem případě na prvním místě **ekologických spolků**, domáhat se osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí pro své členy – fyzické osoby, subjekty tohoto práva, by bylo prosadit instrumentální přístup k jejich aktivní žalobní legitimaci, který zdůrazňuje oprávnění entity prosazovat právo svých členů (aniž by se vlastně vůbec zabýval otázkou, zda daná entita jako taková je nebo není nositelem práva – to je ostatně přístup využitý Ústavním soudem ve zmíněném nálezu I. ÚS 59/14). Šlo by tedy spíše o jakési zprostředkování či zastupování.³⁹ Překážkou využití této linie spolky ovšem může být otázka povahy

³⁷ Nález Ústavního soudu I. ÚS 59/14 ze dne 30. 5. 2014, odst. 26.

³⁸ Připomínám, že v tomto nálezu je řeč o ústavním právu ve smyslu čl. 35 odst. 1 Listiny, nikoli o osobnostním právu.

³⁹ Doc. I. Průchová k tomu uvádí: „Za ideální řešení pro futuro proto považuji, aby environmentální spolky v zájmu posílení svého postavení zejména ve vztahu k přístupu k soudu předmět činnosti koncipovaly komplexně. Jinými slovy vyjádřeno – jak jako reprezentanta osob, které jej zakládají k prosazování svého subjektivního práva žít v příznivém životním prostředí, tak jako reprezentanta k ochraně životního prostředí obecně eventuálně podle povahy situace k ochraně jeho konkrétní složky. Jinak vyjádřeno – prostřednictvím prosazování svých subjektivních práv zakotvených v občanském zákoníku, a to práva žít v příznivém životním prostředí dle § 81 odst. 2 OZ a práva založit spolek dle § 214 OZ – se dle mého názoru vytváří i silnější pozice těchto osob ve vztahu k procesům veřejného práva, v nichž může být právo žít v příznivém životním prostředí přímo dotčeno.“ Viz PRŮCHOVÁ, I.: Environmentální spolky, opatření obecné povahy a práva ve vztahu k příznivému životnímu prostředí – vývoj, současný stav a perspektivy. In MÜLLEROVÁ, H. a kol.: *Právo na příznivé životní prostředí: Nové interpretační přístupy*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, s. 211–212. Dostupné z: www.ilaw.cas.cz/env.

zájmu, který zde spolky hájí. Spolky mohou vystupovat jako obhájci veřejného zájmu v ochraně životního prostředí, nikoli však v ochraně osobnostních práv.

Možná by ale bylo možno uvažovat v této souvislosti alespoň **obce** jako reprezentanty a obhájce práv a zájmů svých občanů, kteří je tvoří. V této souvislosti je zajímavé, v jakých pojmech uvažoval Ústavní soud o kompetenci obce zabývat se otázkami životního prostředí v nálezu Pl. ÚS 45/06 ze dne 11. 12. 2007: ten v bodu 38 hovoří o tom, že obyvatelé obce prostřednictvím svého zastupitelstva, v závislosti na místních podmínkách a zájmech obyvatel, „realizují a prosazují svou představu o podobě a kvalitě životního prostoru, který je bezprostředně obklopuje a má přímý dopad na jejich fyzické i duševní zdraví a pohodu jejich bydlení“. Přestože se daný nálezný netýkal osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí (a ovšem ani základního práva na příznivé životní prostředí), použitými slovy jako by jeho podstatu velmi dobře vystihoval!

NAPLNĚNÍ ZNAKŮ OBJEKTIVNÍ STRÁNKY DELIKTU

Aby bylo možno brojit proti zásahu do práva člověka žít v příznivém životním prostředí, musí být naplněny všechny obecné podmínky pro uplatnění ochrany osobnostních práv, tj. neoprávněnost (protiprávnost) zásahu, jeho způsobnost ohrožit nebo porušit toto osobnostní právo a příčinná souvislost mezi zásahem a ohrožením nebo porušením osobnostního práva.

Pokud bychom chápali **protiprávnost** pouze v jejím nejužším smyslu, tj. jako porušení konkrétní stanovené právní povinnosti směřující přímo nebo nepřímo k ochraně životního prostředí (například emise vypouštěné z provozu překračují stanovené limity, je vykonávána nedovolená činnost ohrožující nebo poškozující životní prostředí, prováděný zásah je prováděn bez potřebného povolení nebo v rozporu s ním apod.), byla by možnost ochrany osobnostního práva na příznivé životní prostředí velmi limitovaná. Nebyla by možná tam, kde nejsou k dispozici environmentální standardy, a komplikované by bylo prokázání jejich překročení tam, kde k dispozici jsou. Navíc by se v takovém případě naše předchozí snaha vykládat „příznivost“ životního prostředí též nebo alespoň zčásti subjektivně, jak by odpovídalo „osobnostnímu“ a tedy individualistickému charakteru tohoto práva, nutně jevila jako marná.

Můžeme se tedy pokusit vykládat protiprávnost širěji a flexibilněji, jak bylo naznačeno výše, a odvozovat její naplnění i od jiných znaků, než porušení konkrétní stanovené právní povinnosti. V takovém případě se můžeme pokusit opřít jednak o obecnou prevenční povinnost, jednak o další vodítka, která by ale musela být posuzována vždy v konkrétním případě, vzhledem ke konkrétním okolnostem.

U obecné prevenční povinnosti zakotvené v občanském zákoníku si ovšem můžeme všimnout obsahového zúžení nyní platného § 2900 OZ oproti § 415 občanského zákoníku z r. 1964, a to bohužel v neprospěch životního prostředí.⁴⁰ Domnívám se tedy, že

⁴⁰ § 415 občanského zákoníku z r. 1964 zněl: „Každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.“ Nyní platný § 2900 OZ zní: „Vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, je každý povinen počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného.“ Jak uvádí komentář, nové ustanovení § 2900 „navazuje na § 415 ObčZ 1964, ale jeho aplikační rozsah je užší hned ve čtyřech

za současné právní úpravy by se protiprávnost s ohledem na hodnotu životního prostředí dovozovala na základě obecné prevenční povinnosti obtížněji, než za předchozího občanského zákoníku. Přesto by však mělo být možno vtáhnout do posuzování kritéria z oblasti chápání kvality životního prostředí jako právem chráněného zájmu či statku požadujícího náležitou péči, která zároveň odpovídají charakteru osobnostního práva, jako jsou např. poškození životního prostředí nebo jeho částí, pro něž nejsou stanoveny environmentální standardy nebo narušení jeho estetických hodnot. Pomocí tohoto způsobu uvažování by se mohlo podařit, jak se domnívám, dostat do rozsahu osobnostního práva a zhodnotit jako neoprávněné i takové zásahy do životního prostředí, které by spočívaly v poškození biodiverzity resp. zásahu do života či populací druhů rostlin či živočichů, které je zatím právními prostředky z oblasti subjektivních práv velmi obtížné postihnout.

Objektivní způsobilost zásahu ohrozit nebo porušit osobnostní právo se zaměřuje na hodnocení takových znaků, jako je intenzita, charakter jednání, povaha obvyklých následků určitého jednání vs. znaků posuzovaného jednání apod. Pro oblast životního prostředí bychom mohli dovodit, že tato způsobilost pravděpodobně nebude naplněna například, spočívá-li napadené jednání v nedovoleném překračování emisních limitů, avšak v pouze zcela nepatrné míře, nebo spojuje-li poškozený s napadeným jednáním následky, které zpravidla nejsou jako následek daného jednání možné (nebudou patrně tvořit příčinu a následek), např. bude-li tvrdit, že vlivem nadměrného hluku z žalovaného provozu trpí kožním onemocněním. Naopak jistě bude možno příčinným vztahem propojit nadměrný noční hluk a poruchy spánku, a objektivní způsobilost zde pravděpodobně bude dána.

Druhým problémem procesní ochrany práva žít v příznivém životním prostředí je **důkazní břemeno na straně poškozeného**. Ten musí prokázat neoprávněnost zásahu, což může být jistě například u provozovatele – soukromé osoby problém též praktické realizace, ať už by šlo o prokázání překročení environmentálních standardů (například změřením emisí⁴¹ z provozu) nebo argumentačně dostatečně přesvědčivé prokázání neoprávněnosti zásahu z jiného důvodu. Poškozený dále musí prokázat objektivní způsobilost zásahu ohrozit nebo porušit osobnostní právo a příčinnou souvislost. Prokázání příčinné souvislosti je už vůbec v celé oblasti ochrany životního prostředí problém, neboť vlivy jednotlivých provozů a činností v určité lokalitě se často kombinují do podoby

*momentech: a) prevenční povinnost se ukládá pouze při konání, tedy aktivním chování subjektu; b) prevenční povinnost stíhá subjekt jen tehdy, vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života; c) prevenční povinnost chrání pouze výslovně vyjmenované statky – svobodu, život, zdraví a vlastnictví; d) chráněný statek náleží jiné osobě než povinné osobě.“ Viz BEZOUŠKA, P.: Komentář k § 2900 [Prevence při konání]. In *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část* (§ 2055–3014). Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, s. 1512. Dostupné z: www.beck-online.cz.*

⁴¹ Domnívám se, že vzhledem k mechanismu ochrany osobnostních práv lze uvažovat jedině o zásahu v podobě „emisí“ vypouštěných konkrétním provozovatelem nějaké škodlivé činnosti do životního prostředí, a že vůči „imisi“ obecně přítomným v určité složce životního prostředí se pomocí osobnostního práva bránit nelze, protože zde nelze dovodit konkrétní zásah osoby v rovném právním postavení vůči poškozenému. V této souvislosti se asi sluší připomenout, že **imise** jsou v právu životního prostředí zjednodušeně řečeno koncentrace určitých látek v dané složce životního prostředí (např. koncentrace CO₂ v ovzduší v určité lokalitě), zatímco **emise** jsou množství určitých látek vypouštěné konkrétním provozovatelem.

komplexních účinků na životní prostředí a těžko lze prokázat příčinnou souvislost mezi jedním jediným jednáním (izolovaně) a jedním následkem.

Z pohledu právě uvedených obtíží se klasické soukromoprávní mechanismy ochrany subjektivních práv založené na odpovědnostních vztazích jeví pro ochranu statků tak komplikovaných a komplexních, jako je životní prostředí, jako velmi málo vhodné – zejména pokud jsou používány tradičním způsobem. Jako možný směr řešení vidím za stávající právní úpravy jedineš takovou interpretaci legislativních ustanovení soudy (zvlášeš protiprávnosti zásahu, příznivosti životního prostředí a aktivní žalobní legitimace) v konkrétních případech, která co možná nejlépe zohlední specifika životního prostředí a která bude hodnotám životního prostředí a jejich hájení *a priori* pozitivně nakloněna, což, jak dokládá nedávná judikatura Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu,⁴² není nemožné!

SOUVISLOST PRÁVA ŽÍT V PŘÍZNIVÉM ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ S ÚPRAVOU TZV. PRIVILEGOVANÝCH IMISÍ

Občanskoprávní úprava ochrany proti imisím směřuje na situace, kdy účinek činnosti jednoho vlastníka se projevuje na pozemku jiného vlastníka. Imise tzv. přímé jsou vůbec zakázány a proti nepřímým imisím je možno se bránit negatorní žalobou, pokud jsou nepřiměřené místním poměrům a podstatně omezují obvyklé užívání pozemku, tj. je možno požadovat, aby se původce imisí zdržel jednání je působícího (§ 1013 odst. 1 OZ).⁴³

Ustanovení § 1013 odst. 2 OZ upravuje v rámci ochrany vlastníka proti imisím režim tzv. privilegovaných imisí, tj. imisí z provozu, který byl řádně schválen příslušným úřadem.⁴⁴ Takové imise jsou privilegované v tom smyslu, že soused se nemůže negatorní žalobou v rámci ochrany proti imisím domáhat toho, aby takový provoz byl omezen nebo zastaven; může se domáhat pouze náhrady újmy v penězích. Smyslem tohoto ustanovení OZ je ochrana provozu zařízení, jehož účinky navenek (včetně účinků vůči sousedům, vlivů na životní prostředí, vypouštění emisí atd.) byly řešeny v příslušném správním nebo jiném povolovacím řízení, do něž ostatně sousedé zásadně mohou vstoupit jako účastníci, a o těchto účincích bylo úředně rozhodnuto, včetně stanovení

⁴² Mám na mysli nejen například slavný náleš I ÚS 59/14 ze dne 30. 5. 2014, ale rovněž třeba II.ÚS 792/13 ze dne 27. 11. 2013, rozsudek NSS č. 6 As 73/2015 z 30. 9. 2015 nebo rozsudek NSS č. 2As49/2013-117 ze dne 18. 12. 2015.

⁴³ Toto ustanovení zní: „Vlastník se zdrží všeho, co působí, že odpad, voda, kouř, prach, plyn, pach, světlo, stín, hluk, ořesy a jiné podobné účinky (imise) vnikají na pozemek jiného vlastníka (souseda) v míře nepřiměřené místním poměrům a podstatně omezují obvyklé užívání pozemku; to platí i o vnikání zvířat. Zakazuje se přímo přivádět imise na pozemek jiného vlastníka bez ohledu na míru takových vlivů a na stupeň obtěžování souseda, ledaže se to opírá o zvláštní právní důvod.“

⁴⁴ Ustanovení § 1013 odst. 2 OZ stanoví, že „jsou-li imise důsledkem provozu závodu nebo podobného zařízení, který byl úředně schválen, má soused právo jen na náhradu újmy v penězích, i když byla újma způsobena okolnostmi, k nimž se při úředním projednávání nepřihlédlo. To neplatí, pokud se při provádění provozu překračuje rozsah, v jakém byl úředně schválen.“ Možná je vhodné zde připomenout, že **pojem „imise“ v tomto ustanovení OZ má jiný význam, než pojem „imise“, jak mu rozumí předpisy z oblasti práva životního prostředí, a z veřejnoprávního pohledu práva životního prostředí by to vlastně byly „emise“**. K tomu viz poznámka výše.

podmínek provozu atd. Tedy se předpokládá, že tyto účinky budou v souladu s právními předpisy a že oprávněné zájmy sousedů a dalších účastníků byly v řízení projednány a vyřešeny. Právě proto je následná ochrana takových sousedů omezená a nedovoluje jim žádat omezení nebo zastavení provozu.

Právní zakotvení ochrany osobnosti umožňuje tomu, jehož osobnost byla dotčena, právo se (negatorní žalobou) domáhat, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno (§ 82 odst. 1 OZ). Teoreticky je možné, že jednání, které působí imise ve smyslu ustanovení § 1013 OZ (například provoz podniku vypouštějícího emise znečišťujících látek nebo působícího hluk), bude v konkrétním případě člověkem (fyzickou osobou) vlastním pozemek v blízkém okolí a zde žijícím pocíťován zároveň jako zásah do osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí. Je tedy možné uvažovat nad vztahem ustanovení § 1013 odst. 2 a § 82 odst. 1 OZ v pojmech speciality a obecnosti? Je možné uvažovat, že § 1013 odst. 2 je speciální vůči § 82 odst. 1 a tím obecně vylučuje obranu proti takové „imisi“ v podobě požadování zdržet se dané aktivity?

Jednou variantou je odpověď, že ochrana před imisemi je ochranou vlastnického práva, zatímco ochrana práva žít v příznivém životním prostředí je zacílena na ochranu osobnosti člověka, tedy tato ustanovení mají každé jiný účel a nemohou se nacházet ve vztahu speciality a obecnosti. Proto by bylo pro člověka v takové situaci teoreticky možné uplatnit kteroukoli z obou možností postupu (žalobu na ochranu osobnostního práva a žalobu na ochranu proti imisím) nebo i obě paralelně – pokud se nacházíme v situaci *překračování* schválených limitů. Bylo by ovšem třeba zabývat se okruhem potenciálních subjektů daného práva (v případě ochrany vlastnického práva vlastníci příp. nájemci, v případě ochrany práva žít v příznivém životním prostředí i další osoby, u kterých se však zpravidla bude požadovat místní vztah k dané postižené lokalitě, např. bydliště).

Následující úvahy pak mají smysl pouze pro druhou variantu, tedy pokud budeme vycházet z toho, že zde skutečně existuje vztah speciálního a obecného ustanovení, a že tedy má-li „imise“ ve smyslu § 1013 charakter schváleného provozu, nelze se zásadně domáhat zastavení takové činnosti ani v rámci ochrany osobnostních práv. (Ovšem budeme-li vázat podmínku „protiprávnosti“ u ochrany osobnostních práv pouze k překračování limitů schválených na základě zákona, dostaneme se k témuž výsledku jako u sousedského práva, a tak by byla vlastně využitelnost obou linií podobná.)

Za zmínku stojí, že možnost ochrany sousedů negatorní žalobou podle § 1013 odst. 2 je omezená, ne však zcela vyloučená. Domáhat se omezení nebo zastavení schváleného provozu je možné, jak uvádějí mj. komentáře vycházející z rakouské literatury, neboť v rakouském občanském zákoníku má obdobné ustanovení poměrně dlouhou historii, zejména v následujících typech případů:

- pokud dané imise nejsou pro daný provoz typické;⁴⁵
- pokud imise překračují hladiny stanovené v úředním schválení, což vyplývá již ze samotného znění daného ustanovení;
- pokud provoz, byť schválený, působí zásah do základního práva na život nebo zdraví: v této otázce je rakouská nauka poměrně rozvinutá a tvrdí, že pokud imise

⁴⁵ DOBROVOLNÁ, E. – SPÁČIL, J.: Komentář k § 1013 odst. 2 OZ. In SPÁČIL, J. a kol.: *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474)*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2013, s. 158.

poškozují lidský život nebo zdraví, jsou v rozporu s čl. 2 Evropské úmluvy, a v takovém případě se lze proti nim negatorní žalobou bránit.⁴⁶ Podobně tomu však bude i u imisí zasahujících do práva na respektování soukromého a rodinného života podle čl. 8 Evropské úmluvy, jak dokládá četná judikatura ESLP. Není tedy možné, aby podobnou úlohu a podobné přednostní postavení mělo rovněž ústavní právo na příznivé životní prostředí? Úvahy tímto směrem (tedy akceptování možnosti žalovat na omezení nebo zastavení provozu v případě, kdy provoz respektuje povolení, tj. není protiprávní, ale přesto zasahuje svými účinky do základního práva na příznivé životní prostředí), mají ovšem smysl pouze v kombinaci s takovou interpretací „příznivosti“ životního prostředí, která nebude striktně vázána pouze na dodržování environmentálních standardů.

OSOBNOSTNÍ PRÁVO ŽÍT V PŘÍZNIVÉM ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ VS. ÚSTAVNÍ PRÁVO NA PŘÍZNIVÉ ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Lze uvažovat o různých modelech vztahu mezi osobnostním právem žít v příznivém životním prostředí a lidským právem na příznivé životní prostředí.

Velmi by se mi líbilo pojetí (byť si nejsem zcela jista, zda je možné), podle něhož ustanovení § 81 OZ je zákonným provedením (resp. jedním ze zákonných provedení) čl. 35 odst. 1 Listiny, jak ho předvídá čl. 41 Listiny. Doc. I. Průchová k tomu uvádí: „[U]stanovení § 81 odst. 2 OZ [...] zahrnuje ‚právo žít v příznivém životním prostředí‘ do demonstrativního výčtu osobnostních práv. Tím podle mne došlo – byť mnohými dosud nedoceňovanému – posílení promítnutí čl. 35 odst. 1 LZPS do soukromoprávní sféry a tím k naplnění čl. 41 LZPS, který mimo jiné ve vztahu k čl. 35 odst. 1 LZPS umožňuje domáhat se ho pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí. A není podle mne sporu, že právě § 81 odst. 2 OZ takovým ustanovením je.“⁴⁷

Na opačném pólu by byla představa, že jde o dva zcela odlišné právní instituty, první soukromoprávní, druhý veřejnoprávní, s odlišným mechanismem vymáhání (v prvním případě žaloba u civilního soudu, ve druhém ústavní stížnost k Ústavnímu soudu). Účelem právní úpravy je u prvního ochrana lidské osobnosti před zásahy ze strany subjektů vůči žalobci rovných, u druhého ochrana základních lidských práv před jejich porušováním zejména ze strany orgánu veřejné moci (státu). Tím se alespoň nabízí myšlenka teoretické časové posloupnosti resp. návaznosti obou prostředků: například žaloba proti původci zásahu, který je zásahem do osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí, a následně ústavní stížnost na porušení ústavního práva na příznivé životní prostředí s tím, že příslušný orgán neposkytl řádnou ochranu tomuto právu v rámci ochrany osobnostního práva. K tomu je ovšem možné namítnout, že pro základní ústavně zaručená práva nelze používat kategorií soukromoprávního resp. veřejnoprávního charakteru právní úpravy, a že řada základních práv má také určitý soukromoprávní rozměr, pro něž je nelze vymezit jako pouze veřejnoprávní; stejně tak k ochraně těchto práv

⁴⁶ Ibid., s. 161.

⁴⁷ PRŮCHOVÁ, I.: Environmentální spolky, opatření obecné povahy a práva ve vztahu k příznivému životnímu prostředí – vývoj, současný stav a perspektivy. Op. cit., s. 211.

lze využít soukromoprávní nástroje, jejichž využití může být završeno fází u Ústavního soudu. Ani ostré rozhranění obou práv jako navzájem zcela oddělených tedy patrně nebude ideálním řešením.

Co se týče aktivní žalobní legitimace u domáhání se těchto práv: u ochrany osobnosti se uznává (zatím) pouze u dotčené fyzické osoby, přičemž je namístě snažit se ji alespoň výkladem rozšířit ne-li o environmentální spolky, pak alespoň o obce, podle podobného principu, jako byla nedávno u ústavní stížnosti na zásah do práva na příznivé životní prostředí rozšířena rovněž o ekologický spolek, který tím vymáhá základní právo svých členů – fyzických osob.

Ohledně výkladu „příznivosti“, pojmu použitého v obou institutech, se obávám, že nelze dát uspokojivou odpověď ani v jedné oblasti. Úvahy o tomto pojmu výše nejsou nic více než úvahami. České soudy teprve nedávno v případě ústavního práva překonaly problém aktivní žalobní legitimace,⁴⁸ a až nyní lze očekávat, že se snad začnou vyjadřovat k obsahu práva na příznivé životní prostředí, tedy i k pojmu příznivosti. Nejnapínavější se zdá čekání na to, zda jej budou vykládat pouze čistě v návaznosti na objektivním právem stanovené environmentální standardy, anebo zda vykročí z této „jistoty“ do dobrodružství výkladu okolností konkrétních případů, situace v dané lokalitě, porušení zákonem chráněných hodnot či zájmů, dobrých mravů a podobných vodítek.

ZÁVĚRY

Pokud zákonodárce vloží do zákona určité ustanovení, je namístě předpokládat, že tak učinil se záměrem, aby dané ustanovení působilo zamýšlené účinky, aby bylo aplikováno, byť je jasné, že často používaný pojem „vůle zákonodárce“ je v podstatě cosi velmi virtuálního. Bohužel mi není známo, s jakým záměrem bylo do předlohy OZ vloženo právo žít v příznivém životním prostředí. Je možné, že je jakýmsi „právním transplantátem“, tedy ustanovením přepsaným bez nějaké hlubší úvahy z některého z evropských občanských zákoníků, jež byly pro nový český soukromoprávní kodex inspirací. Je třeba připustit, že jeho aplikování bude velmi obtížné a jistě nelze předpokládat, že půjde o hojně využívaný institut. Ale co kdybychom přistoupili k tomuto problému obráceně, tak, že toto ustanovení patrně sice bylo vloženo do zákona bez nějakého jasného rozmyslu, ale je tam, a zjevně a výslovně se staví k hodnotě životního prostředí pozitivně. Je tedy další známkou toho, že environmentální hodnoty jsou v právu vyjadřovány stále častěji, a na nás by mělo být uvažovat, jak dosáhnout toho, aby toto ustanovení bylo možno využívat ve prospěch ochrany životního prostředí.

Je jasné, že výklad práva nemůže jít nad rámec zákona tam, kde to způsob legislativního vyjádření zjevně neumožňuje – tak například těžko můžeme vyložit, že nositeli osobnostního práva žít v příznivém životním prostředí jsou rovněž právnické osoby. Avšak všude tam, kde zákonná ustanovení dávají k tomu prostor, je třeba apelovat na takovou interpretaci, která umožní využít ochranu tohoto osobnostního práva ve prospěch ochrany životního prostředí, resp. ho vůbec aplikovat, protože lze předpokládat, že toto

⁴⁸ Již zmíněný náleží I. ÚS 59/14 a na něj navazující judikáty.

ustanovení jistě nebylo zamýšleno jako „prázdne“ či v praxi nevyužitelné. Domnívám se, že hlavními třemi výzvami pro interpretaci v této oblasti jsou:

- rozšíření okruhu osob s aktivní žalobní legitimací i mimo přímo dotčené fyzické osoby, a to na obce a případně též environmentální spolky, které vystupují v zájmu ochrany práva svých členů – fyzických osob, jeho nositelů;
- takový výklad protiprávnosti zásahu do tohoto osobnostního práva, který nebude striktně vázán pouze na porušení konkrétní platným právem uložené právní povinnosti, nýbrž který flexibilně umožní protiprávnost spojovat i se zásahy proti chráněným zájmům a hodnotám životního prostředí nebo jeho částí, aniž by nutně existovala příslušná (veřejno)právní povinnost, která byla v daném případě porušena; takový výklad by umožnil vtáhnout do rozsahu možné ochrany tohoto práva i ty části nebo hodnoty životního prostředí, pro které nejsou stanoveny environmentální standardy;
- zohlednění specifik životního prostředí u prokazování způsobilosti zásahu porušit dané právo a u prokazování příčinné souvislosti.

JUDr. Hana Müllerová, Ph.D.
Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.
hana.mullerova@ilaw.cas.cz